

معضل ایران در مدیریت اختلافات شیعی در عراق

به قلم فراس الیاس (/fa/experts/fras-alyas/)

۳۱ اکتبر ۲۰۲۲

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/irans-dilemma-managing-shiite-conflicts-iraq [English] / (ar/policy-analysis/almdlt-alayranyt-fy-adart-alsraat-alshhyt-fy-alraq) العربية

درباره نویسنده

فراس الیاس (/fa/experts/fras-alyas/)

فراس الیاس کارشناس امنیت ملی و مطالعات ایرانی است

تحلیل کوتاه

ایران اخیرا رویکرد عدم مداخله را در مورد سیاست عراق اتخاذ کرده است به این امید که شکاف‌های داخلی در نهایت به نفعش تمام شود

ایران با نگرانی زیاد همچنان نظاره‌گر خروج مقتدی صدر رهبر جنبش صدر از صحنه روند سیاسی عراق است. اقدامی که در پایان ماه گذشته درگیری‌های امنیتی خطرناکی را در منطقه سبز بغداد ایجاد کرد^۱ در آن زمان حامیان صدر تلاش کردند تا برای تحصن وارد کاخ ریاست‌جمهوری شوند و در آنجا با افراد جناح‌های مسلح وفادار به ایران درگیر شدند. همزمان با تلاش متحدها ایران در «جاریوب هماهنگی» شیعیان در تشکیل دولت جدید نگرانی‌های ایران در حال افزایش است زیرا درگیری موجود میان صدر و نیروهای چارچوب هماهنگی در سراسر کشور ممکن است گسترش یابد و منجر به تغییر ماهیت تکاپوی شیعیان در عراق شود آن هم به شکلی که با اهداف ایران همسو نباشد.

چالش‌هایی که امروز ایران در عراق با آن روبروست در بطن خود- به‌یژه در مورد احیای اتحاد سیاسی شیعی و حفظ هم‌نوایی درونی شیعیان در محدوده منافع ایران- دلایل ریشه‌ای فراوانی دارد. یکی از مهمترین دلایل ناکامی اسماعیل قآنی فرمانده نیروی قدس ایران در پر کردن جای خالی قاسم سلیمانی است. در آن زمان حساس در ژانویه ۲۰۲۰ که قآنی فرماندهی سپاه قدس را بر عهده گرفت به نظر می‌رسید که هیچ برنامه مشخصی در عراق ندارد درک او از جایگاه فرماندهی عملا نشان داد که رژیم ایران اساسا برای مقابله با مسئله‌ی به بزرگی ترور سلیمانی یا شناسایی اولویت‌های ایران در عراق پس از مرگ او آماده نبوده است.

دیهی است که قآنی نه دید و درک روشنی از تعاملات جریانات و نوسانات موجود در عراق دارد و نه مانند سلیمانی باوری مثل ابومهدی المهندس جانشین فرمانده حشد شعبی عراق را در کنار خود دارد. به علاوه نقش‌های متعددی که نهادهای ایرانی در عراق بازی می‌کنند- رقابت ناگزیرشان با سپاه پاسداران- متغیرهایی هستند که هر یک به نوعی قابلیت قآنی و سپاه پاسداران را در مدیریت درگیری‌های درونی شیعیان در عراق تضعیف می‌کنند. این نکته می‌تواند توضیح‌دهنده شکست قآنی در سفرهای مکررش به عراق برای منصرف کردن الصدر از مسیری باشد که در پیش گرفته است. به تازگی ایران به‌ویژه به دلیل مخالفت شدید صدر و حامیانش با نفوذ ایرانی‌ها تصمیم گرفته است که بدون مداخله مستقیم بر اوضاع عراق نظارت کند. نگاه‌کنندگان تشرین نیز در اعتراض‌های اخیرشان در بغداد در اوایل ماه جاری احساسات ضد ایرانی شدیدی را در شعارهایی چون «ایران بر عراق حکومت نخواهد کرد» به نمایش گذاشتند.

چندپارگی سیاسی در گروه‌های طرفدار ایران و گفت‌وهای پندگانه در چارچوب هماهنگی شیعیان چه پس از خروج صدر و چه پس از اتمام خانه‌نشینی او به وضوح نشان می‌دهد که ایران دیگر قادر به کنترل روند جریان درگیری کنونی در عراق نیست نه فقط درگیری میان صدر و چارچوب هماهنگی بلکه اکنون در درون خود چارچوب هماهنگی.

با تغییرات عمده در فرماندهی به دنبال مرگ سلیمانی و با درگیری داخلی موجود در اردوگاه شیعیان و ناتوانی آنان در پشتیبانی از حامیان ایرانی خود نگرانی‌های آشکاری در ایران درباره تحلیل رفتن قابلیت‌های نظامی و انسانی جناح‌های مسلح طرفدار آن در مبارزه با طرفداران صدر مطرح شده است. اگرچه ایران سال‌ها این جناح‌ها را از نظر مالی و تسلیحاتی حمایت کرده و آن‌ها را به آنچه که امروز هستند تبدیل کرده است اما این نگرانی‌ها با درخواست‌های مستمر صدر برای انحلال جناح‌های طرفدار ایران و تسلیم سلاح‌هایشان به دولت همراه شده است درخواست‌هایی که صریحا در پس‌زمینه رویدادهای خونین اخیر مطرح شده‌اند.

صدر و مبارزه بر سر مرکزیت شیعیان

اگرچه مقتدی صدر مطمئنا بازی را تغییر داده است اما لزوما هنوز در عراق دست برتر را ندارد. ر اواخر ماه اوت کاظم الحائری مرجع تقلید شیعه اعلام کناره‌گیری. (<https://almehtaroday.com/?p=133224>) کرد و از پیروانش خواست که از علی خامنه‌ی رهبر ایران اطاعت کنند و نه از صدر اقدامی که می‌توان آن را به تحقیر صدرکه قبلا نزد حائری تحصیل کرده تفسیر کرد. اگرچه شواهدی وجود ندارد که نشان دهد کناره‌گیری حائری ناشی از فشار یا اجبار ایران بوده است اما این اقدام بدون شک زیر پای جنبش صدر را خالی کرد مخصوصا از این جهت که صدر بخش قابل‌توجهی ز مقبولیت خود را مدیون حائری است.

اکنون پس از کناره‌گیری حائری تردیدها در مورد صلاحیت‌های مذهبی و مهارت‌های رهبری صدر افزایش یافته است. حائری در سخنرانی کناره‌گیری خود در شهر مذهبی نجف در قابلیت رهبری صدر به دلیل مجتهد نبودن او تردید کرد و این قابلیت را حداقلی دانست^۲ علاوه بر این با اقدام اخیر حائری ایران جایگاه بالقو‌های برای پیشبرد برنامه‌های ملی‌گرایی شیعی خود پیدا کرد تا آن را با محبوبیت شهر مذهبی قم در ایران و نه نجف تحکیم کند. ین واقعیت که روحانی شیعی چون حائری پیروانش را به حمایت از خامنه‌ای ترغیب کرده بدون‌شک به نفع ایران است و به آن امید می‌دهد که درگیری تاریخی شیعه میان مرجعیت قم و نجف با پیروزی قم به پایان خواهد رسید و جهان تشیع حول ایران که ولایت فقیه را به رسمیت می‌شناسد متحد خواهد شد.

با این حال اردوگاه صدر متقابلا در حال مبارزه است. صالح محمد العراقی وزیر صدر در دولت در واکنش به کناره‌گیری حائری و حمایتش از خامنه‌ای بیانیه‌ای در توئیتر (https://twitter.com/salih_m_iraqi) https://twitter.com/salih_m_iraqi منتشر کرد حاکی از اینکه جنبش صدر به طور کامل اقتدار رهبری صدر را به رسمیت می‌شناسد. ال‌عراقی افزود که توصیه محمد صادق صدر پدر مقتدی صدر و مرجع شیعه (متوفی به سال ۱۹۹۹) درباره لزوم اطاعت از حائری پس از مرگ او دیگر اجباری نیست. ل‌عراقی این واقعیت را یادآوری کرد که محمد صادق صدر قبلا گفته بود: «حوزه اقتدار [خامنه‌ای] در محدوده مرزهای منطقه اوست»^۳ همه این‌ها بیانگر روشن امر این است که صدری‌ها فراتر از تأیید ولایت فقیه در قرائت ایرانی آن از نظر تاریخی اقتدار دینی حائری را به رسمیت نشناخته‌اند. صدر و حامیانش تصمیم حائری را چیزی جز تلاش ایران برای به حاشیه راندن خانواده صدر و مرکزیت آنان در اردوگاه تشیع عراق نمی‌دانند.

صدر در مخالفت خود با ایران تلاش کرده است که ایران را به اعتراف به مرکزیت نمایندگی عراق از جهان تشیع وادار کند. ا این حال آنچه در نهایت رخ داده است یک ناامیدی بزرگ برای صدر است. پس از ترور سلیمانی صدر امیدوار بود که ایران برای مدیریت اوضاع عراق به او مراجعه کند اما ایران چنین نکرد و به دیگر رهبران محلی روی آورد و حتی نقش رهبر حزب‌الله لبنان حسن نصرالله را در عراق گسترش داد. علاوه بر این صدر قاطعانه از دوگانگی قم و نجف دفاع کرده است اما ایران به هیچ‌گونه تغییری در این معادله اذعان نکرده است. این می‌تواند توضیحی باشد برای بیانیه صدر پس از اعلام بازنشستگی حائری که در آن صدر می‌گوید مرجعیت مذهبی شیعه در نجف است و نه قم.

همزمان با مواجهه صدر با موانع مهم به نظر می‌رسد که ایران مایل است دست‌کم در حال حاضر در حاشیه بنشیند. علی‌رغم ناکارآمدی قآنی در غیاب سلیمانی و ناتوانی آشکار ایران هم در مهار صدر و هم کنترل متحدانش در چارچوب هماهنگی تحرکات کنونی در عراق ممکن است به نوعی به تغییر شکل جامعه سیاسی شیعه منجر شود که به نفع ایران تمام شود.

در میدان اختلاف بین مقتدی صدر و ایران چون روز روشن است. حامیان جنبش صدر شعارهایی مانند «نه شرق نه غرب» سرمی‌دهند هشتگی که صدر در ماه‌های اخیر بیش از ده بار در شبکه‌های اجتماعی نوشته است و برابر است با «نه ایران نه آمریکا». شعار محبوب دیگر «نه به وابستگی» است که اشارتی است (<https://www.alaraby.co.uk/politics/%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%AF%D8%B1-%D9%88%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A9-%D9%85%D8%AA%D9%88%D8%AA%D8%B1%D8%A9-%D9%84%D8%A7-%D8%AA%D8%B5%D9%84-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%AD%D8%AF%D9%91-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B7%D9%8A%D8%B9%D8%A9>) به جناح های مسلح وفادار به ایران در عراق. با در نظر گرفتن چنین محیط پرتنش از نظر ایران مطمئن‌ترین راه این است که اجازه دهد درگیری داخلی عراق بدون نفوذ زیاد ایران بر اوضاع آنجا جریان یابد.

علاوه بر این تهران کماکان می‌واند از صدر به عنوان یک منبع قدرت در عراق استفاده کند به‌ویژه اگر شیعیان با یک تهدید خارجی مشترک مواجه شوند. حتی کارزار صدر برای ناسیونالیسم عراقی لزوما به معنی درهای بسته به روی ایران نیست. این روایت به جای آن که ضد ایرانی باشد می‌واند در یک قالب دیگر و به عنوان دگرپرسی نقش ایران در عراق ارائه شود- جولی که در واقع صدر را به جای آن که تابع ایران کند شریک آن می‌کند.

چشم‌انداز صحنه بین‌المللی

RECOMMENDED

تحلیل کوتاه

نمره‌دهی به دولت جدید عراق: معیارهای حفظ منافع آمریکا

۳۱ اکتبر ۲۰۲۲

مایکل ناپینز

(fa/policy-analysis/nmrhdhy-bh-dwlt-jdyd-raq-myarhay-hfz-mnaf-amryka/)

BRIEF ANALYSIS

The Islamic State Attacks the Islamic Republic

۳۱ اکتبر ۲۰۲۲

Aaron Y. Zelin

(/policy-analysis/islamic-state-attacks-islamic-republic)

BRIEF ANALYSIS

Decision Points Podcast: Season 4

۲۸ اکتبر ۲۰۲۲

David Makovsky

(/policy-analysis/decision-points-podcast-season-4)

TOPICS

(fa/policy-analysis/syast-kharjy-ayran/) سیاست خارجی ایران

(fa/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/) دمکراسی و اصلاح

(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/) عرب و اسلام سیاسی

(fa/policy-analysis/syast-shyy/) سیاست شیعی

(fa/policy-analysis/nzamy-w-amnyty/) نظامی و امنیتی

REGIONS & COUNTRIES

(fa/policy-analysis/raq/) عراق

(fa/policy-analysis/ayran/) ایران